

Шевченко Ольга Валеріївна

д.е.н., доцент, професор кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
kre_shevchenko.olga@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-0386-7550

Шевчук Олег Анатолійович

д.е.н., професор, професор кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
shevchuk.oleh@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3206-6966

**СУЧАСНІ МІСЬКІ ПРОЦЕСИ ЯК ОСНОВА
ДЛЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МІСТ:
ВНЕСОК ДО МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Shevchenko Olga

Sc. D. in Economics, Assistant Professor
Professor of regional studies and tourism department
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman, Kyiv city, Ukraine
kre_shevchenko.olga@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-0386-7550

Shevchuk Oleh

Sc. D. in Economics, Professor
Professor of regional studies and tourism department
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman, Kyiv city, Ukraine
shevchuk.oleh@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3206-6966

**MODERN URBAN PROCESSES AS A BASIS FOR STRATEGIC
MANAGEMENT OF URBAN DEVELOPMENT: A CONTRIBUTION
TO THE METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH**

Анотація. Усталені та тривалі тенденції міського розвитку зумовлюють необхідність оновлення методології дослідження міських процесів. Цифровізація суспільного простору, зростаючі масштаби урбанізації, посилення вимог до екологічної безпеки міського простору становлять виклики для міської влади і спричиняють зміни підходів до стратегування розвитку міст. Актуальність статті визначена слабкістю наукових засад управління простором міста та звуженою методологією дослідження сучасних міських процесів. Доведено, що неспроможність чинним інструментарієм регулювати міський розвиток у стратегічному вимірі обумовлена відсутністю наукового підґрунтя для стратегічного управління розвитком міст. У статті виконані завдання щодо висвітлення сучасних міських процесів, розкриття підходів стратегічного управління містами в Україні. Рекомендовано модифікувати систему стратегічного управління розвитком міст в Україні на основі посилення імпліцитності міської політики та осучаснення методології дослідження міських процесів.

Ключові слова: міські процеси, стратегічне управління розвитком міст, методологія наукових досліджень, міська політика, урбанізація, неолібералізм.

Abstract. Steady and long-term trends in urban development require an update of the methodology for studying urban processes. The digitalization of public space, the growing scale of urbanization and the increasing requirements for the environmental safety of urban space pose a challenge to city authorities and lead to changes in approaches to urban development strategy. The relevance of the article is determined by the weakness of the scientific foundations of urban space management and the narrow methodology of researching modern urban processes. It is proved that the inability of the existing tools to regulate urban development in the strategic dimension is due to the lack of a scientific basis for the strategic management of urban development. The aim of the article is to highlight modern urban processes and to reveal approaches to strategic urban management in Ukraine. It is recommended to modify the system of strategic management of urban development in Ukraine on the basis of strengthening the implicit nature of urban policy and modernizing the methodology of urban processes research.

Key words: urban processes, strategic management of urban development, research methodology, urban policy, urbanization, neoliberalism.

JEL codes: R 58; R 13; H 11; H 7; B 41.

Постановка проблеми. Виклики, що постали перед суспільно-політичною та соціально-економічною сферами України на сучасному етапі, зумовлюють переосмислення наукових і методологічних засад здійснення управління будь-якими процесами. Розвиток міст в Україні знає впливу як внутрішніх чинників, зокрема дестабілізації ситуації, загрози фізичних руйнувань, депопуляції, так і зовнішніх — тих, що окреслюють контури урбанізаційних процесів у світі в цілому. У таких рамках і формується нова реальність міських процесів. З метою надання їй цілеспрямованого розвитку має відбутися оновлення засад стратегічного управління містами, яке вже відповідатиме на мінливі виклики та перешкоджатиме поширенню загроз міському розвитку. Тому така потреба результується і в необхідності удосконалення та розвитку методології наукових досліджень міських процесів та стратегічного управління містами. Слабкою розвиненістю стратегічного бачення щодо розвитку міст в Україні, відсутністю наукових засад щодо управління його формуванням, недосконалістю методології дослідження сучасних міських процесів обумовлена актуальність представленої статті. У ньому автори удосконалюють методологію вивчення міських процесів задля ефективного стратегічного управління розвитком міст.

Аналіз досліджень і публікацій. У науковій літературі чимало робіт присвячено питанням перебігу сучасних міських процесів, стратегічного управління ними та розробленню методології їх досліджень. Так, весь процес урбанізації варто розглядати як зміну різних станів. На думку А. Alam, «розвиток міського розселення в сучасний період можна розглядати як послідовність процесів, відомих як цикл урбанізації: реурбанізація, урбанізація, контрурбанізація, субурбанізація. Субурбанізація була домінуючим процесом до 1960-х років. З того часу контрурбанізація все більше впливає на міський розвиток. А реурбанізація з 1990-х років є найновішим явищем» [1]. У такий спосіб, усі міські процеси аналізуються через зростання масштабів урбанізації у світі та навколо окремих населених пунктів. Вплив глобальних урбаністичних тенденцій на розвиток міст як соціально-економічних систем детально досліджено у роботі В. Лойко та ін. [2]. Окремі тенденції міського розвитку з'явилися порівняно нещодавно, і серед них дослідники розрізняють: наслідки пандемії для міст, що мають широкі самоврядні повноваження (А. Rodríguez-Pose) [3], цифровізацію аспектів місь-

кого життя, управління містом та принципи розвитку й особливості регулювання цифрової трансформації регіонів України (І. Іртищева) [4]. Значна увага у роботах присвячена питанням розбудови смарт-економіки (S. Baraniewicz-Kotasińska) [5]. На думку В. Шпильової та ін., *стратегічний розвиток міста розглядається згідно з прогресивним світовим досвідом і базується на впровадженні технологій e-урядування, e-демократії, відкритих даних, цифрової безпеки, діджиталізації інфраструктури, e-сервісів, цифровізації медицини та освіти* [6]. Достатньо уваги автори приділяють питанням пояснення відмінностей між містами щодо інновацій, підкреслюючи важливість усвідомлення містами стримуючих та стимулюючих чинників щодо запровадження інновацій (Н. Heinelt. та ін.) [7]. А також, до сучасних тенденцій належать потреби і зобов'язання у здійсненні низьковуглецевого переходу та розбудові зеленої економіки (М. Marino) [8]. В аспекті проведення наукових розробок сучасні широкоживані методи дослідження надані у роботі (Y. Li) [9].

Значна увага приділяється реформі місцевого самоврядування в Україні та наслідків децентралізації, що збільшила повноваження міських рад. Автори провели оцінювання результатів реалізації вітчизняної реформи децентралізації в частині добровільного об'єднання територіальних громад, що розташовані в межах агломераційних утворень, і дійшли висновку про необхідність пошуку додаткових управлінських форм і можливостей для регулювання агломераційних процесів в Україні [10]. Стратегічний інструментарій міського розвитку в рамках сформованої міської політики ЄС на сучасному етапі подано у статті П. Бубенка та ін. [11]. Пропозиції для органів державної влади та органів місцевого самоврядування регіону щодо стратегування регіонального та міського розвитку і взаємоузгодження стратегічних планів різних рівнів між собою та використання просторових переваг областей цього регіону сформульовані у статті В. Борщевського та ін. [12].

Методика дослідження. Для розкриття тенденцій сучасних міських процесів у світі та їх трансформації в Україні застосовано методи емпіричного та експертного аналізу; інтерпретацію системи стратегічного управління розвитком міст в Україні проведено методами систематизації, узагальнень, порівнянь; формування елементів інструментарію стратегічного управління розвитком міст як основи для оновлення методології дослідження міських процесів здійснено за допомогою гіпотетичного і логічного методу та синтезу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на ґрунтовність наукових розробок, у той же час відмітимо дослідницьку прогалину у розкритті сутності міських процесів. Мінливість міських процесів в Україні та неможливість чинним інструментарієм регулювати міський розвиток у стратегічному вимірі зумовлені відсутністю теоретичного знання (наукового підґрунтя) щодо способів надання стрункості та зрозумілості системі стратегічного управління розвитком міст, і відповідно, це є перешкодою для формування практичних інструментів управління міськими процесами. При цьому, якщо короткострокові впливи на міські процеси одразу проявляються змінами у сферах життєдіяльності, то стратегічне управління розвитком міст потребує суттєвого методологічного підґрунтя.

Формулювання цілей статті та завдань. Метою статті є формування науково-практичних підходів і методології наукових досліджень сучасних міських процесів, які забезпечать дієздатність та продуктивність сучасної системи стратегічного управління розвитком міст. Досягнення мети базується на вирішенні

таких завдань: розкрити сучасні міські процеси у світі та їх трансформацію в Україні; інтерпретувати систему стратегічного управління розвитком міст в Україні; сформувати інструментарій стратегічного управління містами як основи для оновлення методології дослідження міських процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міський розвиток у глобальному вимірі на сучасному етапі характеризується низкою різних тенденцій, які доцільно чітко означити і розробити способи їх врахування у стратегічному плануванні розвитку міст і територій. Зокрема, спостерігається зростаюча швидкість поширення міських тенденцій життя на прилеглу територію. При цьому, «швидкість і масштаби урбанізації створюють виклики — задоволення зростаючого попиту на доступне житло, життєздатну інфраструктуру, включаючи транспортні системи, базові послуги та робочі місця, особливо для майже 1 млрд міських бідняків, які живуть у неформальних поселеннях, щоб надати їм можливість бути поруч із усіма зручностями» [13]. Швидкість поширення і розростання урбанізації зумовлює необхідність перегляду умов проживання та праці міського населення, проведення дозвілля.

Міські процеси нині варто розглядати і в контексті збільшення масштабів агломеризації. Дослідники вказують на труднощі в узгодженні інтересів адміністративно-територіальних утворень, які діють в їхніх межах, що потребує нових форм управління агломераціями [10]. Зважаючи на поширення тенденцій цифровізації, яка значно покращує управління міськими процесами та робить їх гнучкими й адаптивними до мінливої ситуації, важливою є і побудова смарт-економіки в межах міста.

До вагомих чинників оновлення системи управління міськими процесами автори відносять «зростання комфортності та зручності проживання, глобальне швидке переміщення капіталів, розвиток швидких і комфортних засобів пересування, перехід до муніципального управління, глобальну міграцію населення, діджиталізацію послуг та швидке отримання інформації» [2]. Це дає змогу оцінити міські процеси в їх широкому сенсі та зрозуміти взаємний вплив низки чинників, що лише слабо пов'язані з містом, однак насправді значно впливають на перебіг урбанізаційних процесів.

Сучасні міста були створені на основі первинних проектів, перепланувань, зазнавали впливу конструктивних та деструктивних чинників. «Створені міські середовища, включно з якістю повітря, води та інфраструктури в них, визначені за допомогою науково обґрунтованих проектів і перепланувань, і вони спрямовані на задоволення потреб користувачів простору з урахуванням їхніх соціальних, психологічних, політичних, культурних, фінансових, фізичних та інших особливостей і потреб» [14]. Змінюються і самі містяни, або ж окремі прошарки. На думку дослідників, «помітними є бажання тих поколінь, які віддають перевагу екологічно збалансованому міському способу життя, керованому громадою, особливо серед працівників ІТ та молоді» [15]. Чітко вирізняється загальна тенденція до забезпечення збалансованого довкілля і зростання ролі самоврядування міст.

Змінюється і сама відповідність міст до потреб жителя та міських спільнот, що потребує модифікації підходів в управлінні містом у стратегічному вимірі, а також самого інструментарію дослідження міських процесів. Втім, дослідження у сфері міського планування не повинні ігнорувати усталені дослідницькі методи у вирішенні проблем міст та їх зазначеної вразливості до зовнішніх впливів.

Автори вказують, що самі по собі «зовнішні чинники не пояснюють змін, адже міські стейкхолдери мають розвинути розуміння умов для інновацій у своєму місті. Таке розуміння надає сенсу діям. Ці механізми слід застосовувати до конкретних місцевих наративів» [16]. І особливо наочно це проявляється у містах України, які зіштовхнулися з різного роду деструктивними чинниками.

Отже, управління розвитком міст у довгостроковому вимірі базується на розумінні їх вразливості, їх підвищених потреб, необхідності у новітніх методах дослідження. Обумовлення перспектив розвитку міст потребує стратегування їх майбутнього — розроблення засад розвитку на довгостроковий період.

Стратегічне управління містом — це завдання щодо забезпечення впровадження інновацій та змін у місті шляхом розподілу ресурсів, адаптації до зовнішнього середовища, внутрішньої координації та передбачення майбутніх змін у діяльності. Система стратегічного управління розвитком міст в Україні визначається на підставі відповідного наказу Мінрегіону [17].

Додатково, зважаючи на шлях інтеграції до ЄС, адаптуючи міську та регіональну політику до політики ЄС, варто звертати увагу на Керівні принципи процесу відновлення України (принципи Лугано). Міські території набувають все більшого значення в політиці згуртування ЄС. Цей процес, що реалізується через різні політичні кроки та інструменти, призвів до визнання міст ключовими елементами у просуванні збалансованого розвитку. Із визнанням міст Європи економічними драйверами регіонального та національного розвитку, забезпечення європейської конкурентоспроможності в глобальному просторі [18; 19] було започатковано формування міської політики ЄС, що стає орієнтиром при визначенні методології дослідження міських процесів та розроблення концепцій стратегічного розвитку міста.

Методологія дослідження міських процесів дещо подібна до дослідження регіональних процесів. Сучасна сутність міста як об'єкту стратегічного управління передбачає оновлення теоретико-методологічних засад, принципів та інструментарію дослідження міста. Новітніми принципами мають стати принципи імпліцитності та системності. Системний метод пізнання дозволяє розглядати місто не лише як окрему адміністративно-територіальну одиницю та суб'єкт господарювання, але також і як складник системи управління країною і елемент національної економіки, що дозволяє оцінювати вплив макроекономічних та суспільних тенденцій на його розвиток.

Науковими засадами розвитку міста вважаємо неоліберальну теорію. Концепція неолібералізму [20] передбачає всебічний розвиток прав і свобод містян, реалізацію їх ініціатив та їхню відповідальність за розвиток міста. Низка особливостей розвитку міст та регіонів України пов'язані з їх вбудованістю в систему галузевих політик, а тому характеризується залежністю від них [21]. Це означає необхідність врахування галузевої спеціалізації міст та регіонів при розробленні стратегій розвитку міст.

Стратегічний вимір регулювання міського розвитку має на меті врахування потреб населення міста і можливості їх задоволення через чинні засоби міської політики при наявній інфраструктурі міського господарства. Доречним є і активізація ролі громадянського суспільства у вирішенні проблем міст, досягнення спроможності та впливовості ініціативи містян щодо питань поточної життєздатності.

Звісно, різні міста неоднакового зазнають впливу таких тенденцій, однак їх врахування при розробленні засад стратегічного управління є необхідністю.

З огляду на соціальні та кліматичні зміни в глобальних вимірах, кількість міст, які прагнуть до переформатування стратегій розвитку, помітно зростає. Питання екологічного підходу до управління, низьковуглецевого переходу в економіці залишаються актуальними у суспільному вимірі. Серед стратегій розвитку домінують так звані розумні реформи, оскільки вони охоплюють цілі, які концепція розумного міста містить повною мірою. Зокрема, реформи, які «спрямовані на забезпечення та підтримку сталого розвитку, збільшення частки відновлюваних ресурсів у загальному обсязі виробництва енергії та покращення управління відходами» [22]. Підвищення рівня розумного розвитку міста означає зростання якості життя громадян шляхом надання можливостей для культурного, економічного та соціального розвитку, а також розвиток креативних ініціатив щодо встановлення тенденції «зеленого» будівництва для просування концепції розумного міста. Новітньою вважається і тенденція «тимчасовий урбанізм» [23] як метод відновлення міст, та в методологічному плані — як інструмент для здійснення неоліберальної політики, який одночасно економить ресурси державного бюджету та приватні кошти.

Взаємний вплив сучасних міських процесів, стратегічного управління розвитком міст та методології дослідження цих аспектів суспільного життя показано у блок-схемі на рис. 1.

Рис. 1. Блок-схема впливу міських процесів, стратегічного управління розвитком міст та методології їх дослідження

Джерело: авторська розробка.

Для того, щоб система планування просторового розвитку країни була злагодженою та стрункою, необхідно адаптувати механізми реалізації стратегій розвитку міст до поточних викликів. Стратегічне планування має сприяти визначенню стратегічних і тактичних пріоритетів міста і розробленню завдань на їх виконання. Система стратегічного управління містом повинна давати відповіді на три найважливіших питання: щодо місії та цілей міста, стосовно існуючого та майбутнього профілю міста, щодо дій міської влади стосовно забезпечення виконання місії та досягнення поставлених цілей.

Висновки. У статті розкрито сутність сучасних міських процесів, до яких віднесено: діджиталізація, агломеризація, зростання вимог до комфортності проживання, низьковуглецевий перехід та розбудова зеленої економіки, дотримання принципів сталого розвитку, збільшення повноважень міських громад, поширення е-врядування. Показано, як вони трансформуються в Україні. Запропоновано способи модифікації систему стратегічного управління розвитком міст в Україні на основі посилення імпліцитності міської політики і одночасного вбудовування міської політики у систему стратегічних документів країни, збільшення зв'язків між галузевими політиками та міською політикою. Сформовано елементи інструментарію стратегічного управління розвитком міст як основи для оновлення методології дослідження міських процесів. До нього включено констатацію, що місто посилює свою роль як суб'єкта державотворення, а міська політика базується на неоліберальній теорії та принципі системності. Зважаючи на низку згаданих сучасних світових тенденцій, які обумовлюють і розвиток міст в Україні, доцільно при розробленні стратегії управління розвитком міст передбачити, які можуть бути новітні тенденції. Зокрема, варто зосередитись на концепціях «тимчасового урбанізму» та «зелених трансформацій». Такі підходи дозволять розглядати розвиток міст України у контексті європейських тенденцій розвитку.

Література

1. Alam, A. Urban trends and issues of urbanization. https://issuu.com/aymanalam/docs/cambridge_international_as_a_level_geography/s/10517426
2. Лойко В. В., Жукова Ю. М., Сундук А. М., Швець П. А. Глобальні урбаністичні тенденції розвитку міст як окремих соціально-економічних систем. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 10–18. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.9.10
3. Rodríguez-Pose, A. & Vidal-Bover, M. (2023) Decentralisation, unfunded mandates and the regional response to the COVID-19 pandemic. *Regional Studies*, DOI: 10.1080/00343404.2023.2279105
4. Іртищева І. О., Сенкевич О. Ф. Цифрова трансформація регіонів України: об'єктивна необхідність, принципи цифрового розвитку та особливості регулювання. *Регіональна економіка*, 2020, № 1(95), с. 14–21. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-1-2>.
5. Baraniewicz-Kotasińska, S. (2022) Smart city. Four approaches to the concept of understanding, *Urban Research & Practice*, 15:3, 397–420, DOI: 10.1080/17535069.2020.1818817
6. Шпильова, В., & Черевко, О. (2022). Стратегічний розвиток міст на основі прогресивного світового досвіду. *Modeling the development of the economic systems*, (1), 129–137. <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-3-15>
7. Heinelt, H. & Terizakis, G. (2021) Innovative cities: how to explain differences between cities? An answer based on an interpretive approach, *Urban Research & Practice*, 14:5, 487–501, DOI: 10.1080/17535069.2020.1723032

8. Marino, M. D., Tiitu, M., Saglie, I.-L. & Lapintie, K. (2023) Conceptualizing 'green' in urban and regional planning — the cases of Oslo and Helsinki, *European Planning Studies*, DOI: 10.1080/09654313.2023.2285811
9. Li, Y., & Zhang, S. (2022). Research Methods and the Planning Process. In: Applied Research Methods in Urban and Regional Planning. *Springer, Cham*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-93574-0_1
10. Жук П. В., Сірик З. О. Реформа децентралізації та питання управління агломераціями в Україні. *Регіональна економіка*, 2023, № 2(108), с. 34–40. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-2-3>
11. Бубенко П. Т., Панова О. Д. Європейський вимір глобальної програми розвитку міст. *Бізнес Інформ*, 2017, 11, с. 52–60
12. Борщевський В. В., Засадко В. В., Василиця О. Б. Західний регіон України в умовах сучасних викликів глобалізації: стратегічне планування розвитку в контексті наближення до ЄС. *Регіональна економіка*, 2022, № 2 (104), с. 25–34. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-3>
13. Urban development. Overview. The World Bank. April, 03, 2023. <https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview>
14. Odongo, J. O. & Ma, D. (2021) Perspectives in Urban Planning Research: Methods and Tools. *Current Urban Studies* 09(04):759-778. DOI:10.4236/cus.2021.94045
15. Peborgh, E. Urban Trends: Tracing City Growth from 1950s Malls to Future Regenerative Estates. <https://ernesto-87727.medium.com/urban-evolution-from-1950s-malls-to-the-regen-estate-age-and-beyond-43f590098e32> September, 23, 2023.
16. Heinelt, H. & Terizakis, G. (2021) Innovative cities: how to explain differences between cities? An answer based on an interpretive approach, *Urban Research & Practice*, 14:5, 487-501, DOI: 10.1080/17535069.2020.1723032
17. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад. Наказ Міністерства від 21.12.2022 № 265. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22>
18. European Commission. Urban Agenda for the EU. URL: <https://ec.europa.eu/futurium/en/urban-agenda-eu/what-urbanagenda#Objectives>
19. Vinci, I. (2021) Cities and regional disparities in the European Union: evolving geographies and challenges for Cohesion Policy, *Urban Research & Practice*, 14:4, 350-371, DOI: 10.1080/17535069.2021.1958252
20. Lane, D. (2023). «3: Neoliberalism: A Critique». In *Global Neoliberal Capitalism and the Alternatives*. Bristol, UK: Bristol University Press. Retrieved Mar 24, 2024, from <https://doi.org/10.51952/9781529220933.ch003>
21. Сторонянська І. З., Бенюк Л. Я. Нова регіональна політика України: інструментарій та напрями реагування в умовах сучасних викликів. *Регіональна економіка*, 2023, № 1 (107), с. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-1-1>
22. Pin A. M. Vertical greening systems as an inherent feature of sustainable smart city. *Regional Economy*, 2020. № 4(98), p. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-4-5>
23. Bragaglia, F. & Caruso, N. (2022) Temporary uses: a new form of inclusive urban regeneration or a tool for neoliberal policy? *Urban Research & Practice*, 15:2, 194–214, DOI: 10.1080/17535069.2020.1775284

References

1. Alam, A. Urban trends and issues of urbanization. https://issuu.com/aymanalam/docs/cambridge_international_as___a_level_geography/s/10517426